

ФОЛЬКЛОРНА ТРАДИЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВІРШУВАННЯ ПОЕЗІЙ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

У статті висвітлено вплив народного віршування на поезію Т. Г. Шевченка. Вивчено погляди науковців щодо ритму, рими та строфіки поета. Розглянуто три тлумачення народності форми творів Т. Г. Шевченка. З'ясовано особливості народнописенної ритміки, які найбільше вплинули на поетичну творчість Кобзаря (такі розміри, як 11-12-складники, 13-складник, 14-складник, 8-складник), та модифікації цих рис (використання переносів, непритаманне народній пісні). Звернуто увагу на зміст поетичної спадщини та його зв'язок із формою. Вивчено специфіку рими поета паралельно з народними піснями. Визначено, що строфи Т. Г. Шевченка вдало побудовані з народнописених, але не ідентичні їм.

Ключові слова: *народне віршування, ритмічна структура, народна рима, строфіка народного віршування, співвідношення змісту і форми в народному віршуванні та у творчості поета.*

Найбільшим скарбом, яким володіє кожна нація, вважають традиційну культуру. Українці крізь віки виробили власну неповторну культурну традицію, яка чарує всіх, хто її торкається. Ця традиція – в наших народних казках, оповіданнях, анекдотах, загадках, віршах та піснях.

Українська народна пісня здавна стала унікальним джерелом пізнання для фольклористів та етнологів, істориків і соціологів, котрі вивчають складні життєві процеси становлення світогляду народу, його самобутні звичаї і вірування. Кожна нова епоха в історії народу приносила нові пісні, спричиняла появу нових фольклорних жанрів, де відбивалися особливості побуту і суспільні відносини. Із цього приводу І. Франко у монографії "Студії над українськими народними піснями" наголошував: "Зайва річ говорити про важність і вартість українських народних пісень. І серед суспільності, і в науці вони мають вироблену славу. Се одно з найцінніших наших національних надбань і один із предметів оправданої нашої гордості" [1: 11].

Постановка проблеми. Т. Шевченко і народна пісня – одна з "одвічних" проблем шевченкознавства. Відомі різні оцінки, трактування ролі, що її відіграла народна пісня у становленні Т. Шевченка як поета. Були спроби ототожнити творчість Т. Шевченка з пісенною традицією, а його самого – з народним співцем-кобзарем.

М. Коцюбинська у "Етюдах про поетику Шевченка" вказує на те, що в міру того, як поглиблювалося розуміння народності Т. Шевченка, чіткіше вимальовувалась і картина його художніх взаємин з народною піснею. Уже І. Франко висловив деякі принципові положення щодо індивідуального переосмислення поетом фольклорних мотивів, сюжетів, засобів. У цьому ж напрямі розвивається і думка Ф. Колесси на ґрунті аналізу численних паралелей між творчістю Т. Шевченка і народною піснею. Досить повно й ґрунтовно вивчено фольклорні джерела творчості Т. Шевченка в дослідженнях М. Рильського, Дм. Ревуцького, О. Правдюка, Т. Комаринця та ін. [2: 66].

Для Т. Шевченка народна пісня була не лише засобом задоволення його естетичних потреб та суспільно-політичних поглядів. Він вивчав, записував пісні від простих людей, близьких, знайомих.

Т. Шевченко постійно послуговувався народними піснями у своїх оригінальних творах. Щодо цього М. Рильський у монографії "Поезія Т. Шевченка" справедливо вказував на те, що Т. Шевченко у своїй творчій практиці часто звертався до народної пісенної форми, іноді цілком зберігаючи її, навіть вкраплюючи в свої вірші цілі рядки і цілі строфи з пісень. І далі дослідник продовжив: "Слово стилізація тут не годиться. Т. Шевченко інколи почував себе дійсно народним співцем-імпровізатором" [3: 11].

Щоб стати зрозумілим представникам простого народу, Т. Шевченко повинен був увібрати в свої поезії не тільки зміст, але й усі елементи форми української народної поезії. Ознаки співності українських народних пісень перейшли у вірші поета. Багато з них мають таку ж ритмічну основу, як українські народні пісні, насамперед, коломийкову і трохеїчну.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні дослідники основою формування ритміки творів геніального українського поета вважають взаємодію двох типів віршування – народнописенного і літературного, силабо-тонічного, побудованого на чергуванні наголошених і ненаголошених складів.

Геній Т. Шевченка увібрав та підсумував найкращі досягнення розвитку українського народного та літературного вірша і виробив власні, гнучкі та багаті форми.

У другій половині ХХ століття проблемою дослідження впливу фольклорного віршування на поетичну творчість Т. Шевченка займалися М. Рильський, Г. Сидоренко, Н. Чамата, Н. Костенко. У ХХІ столітті продовжує активно висвітлювати цю проблему Н. Костенко у таких своїх працях: "Про 12-11-складовий вірш Т. Г. Шевченка" (2007), "О рифме Т. Г. Шевченка" (2009), "Про риму і строфіку Шевченка" (2011).

Мета статті. Як саме впливала фольклорна традиція на творчість Т. Шевченка? Які особливості ритму, рими, строфіки народного віршування залишили найпомітніший слід у поетичних творах Кобзаря? Що особливого вніс поет у свою поезію?

На ці, актуальні у сучасній фольклористичній науці та шевченкознавстві питання, ми спробуємо відповісти у нашій статті.

Виклад основного матеріалу. Т. Шевченко вдається до таких народнопісних елементів, як теми, мотиви, образи, розміри, особливості рими, строфіки, у всій творчості. Особливо багато їх у творах раннього періоду, зокрема у "Гайдамаках" та романтичних баладах "Причинна", "Тополя". В подальшій творчості ("Три літа") захоплення народною пісенністю витісняється іншими жанрами (революційна, соціально-побутова поема, послання та ін.), а на засланні твори народнопісного характеру знову стають улюбленим його жанром.

Перш, ніж перейти до безпосереднього аналізу впливу фольклорної традиції на особливості віршування поетичних творів Кобзаря, вважаємо за потрібне, коротко звернутись до історії вивчення особливостей його ритміки. Адже саме ці особливості були одним із найперших аспектів дослідження поезій митця.

У науковій літературі існує кілька тлумачень народності форми творів Т. Шевченка. Більшість авторів визнавали органічний зв'язок їх із народною творчістю, але одні автори (С. Людкевич, М. Сумцов, Ф. Корш, Ф. Колесса, Б. Навроцький, Д. Ревуцький, М. Грінченко, М. Рильський) вважали, що він виріс із народної пісні, інші, – що поет звернувся до неї під впливом романтиків (П. Филипович). Існує й третя точка зору, яка є дещо упередженою і не сприяє встановленню істини. Її пропагували у своїх працях С. Смаль-Стоцький, К. Чехович і частково О. Дорошкевич. Вони бачили у творах Т. Шевченка тільки народнопісний ритміку і не говорили про її зв'язок із літературною традицією.

Помітними щодо висвітлення особливостей ритміки Т. Шевченка та її зв'язку з народнопісними розмірами в останні десятиліття ХХ ст. були праці Г. Сидоренко, П. Волинського, І. Ралько, Н. Чамати, Н. Костенко.

Наслідком багаторічних студій над Шевченковим віршем і водночас узагальненням досягнень інших авторів є монографія Г. Сидоренко "Ритміка Шевченка". Авторка проаналізувала всі компоненти ритміки поезій Т. Шевченка, також і римування та строфіку, ритмотворче значення яких ґрунтовно розкрила.

У цій праці Г. Сидоренко відкинула теорію С. Смаль-Стоцького та його послідовників як ненаукову і розглянула дві перші в їхньому зв'язку. Дослідниця зазначала, що народність ритмічних форм у поезіях Т. Шевченка пов'язана із загальним процесом, що відбувався в літературі, й тим самим була зв'язана і з уподобаннями романтиків, з тим живим інтересом до скарбниці народної мудрості й тонкощів естетичного чуття у фольклорі, який вони виявляли [4: 38].

У статті "Поетика Шевченка" М. Рильський зауважив: "... щодо метрики спадщина Т. Шевченка поділяється на дві основні групи. До першої віднесено "коломиївкові" вірші зі схемою: 8 складів, 6 складів, 8, 6 з загальною хореїчною тенденцією, але з дуже вільним розміщенням наголосів і 11-12-складовий вірш із загальною амфібрахічною тенденцією з також дуже вільним розміщенням наголосів по обидва боки обов'язкової цезури. До другої віршової групи належить чотиристопний ямб пушкінського типу" [5: 187-188].

Цей погляд розвинуто у монографії Н. Чамати "Ритміка Т. Шевченка", де розкрито історію розвитку дослідження ритміки поета та розглянуто два найпоширеніших вірші у Т. Шевченка: 14-складовий народнопісний вірш та чотиристопний ямб, який належить до літературного віршування і є засобом творення поезій у силабо-тоніці.

Г. Сидоренко підкреслила, що вірш Т. Шевченка розвинувся, передусім, на ґрунті поетики й ритміки народної творчості [4: 37].

І справді, силабо-тонічні ритми в рядках його віршів настільки міцно пов'язані з образними засобами народної творчості, що їх не завжди помітно і можна визначити відразу.

Як відомо, народний український пісенний вірш – складочисельний (силабічний), але він суттєво відрізняється від літературного силабічного вірша. Мірою ритму народної пісні є не сама по собі кількість складів, а поділ її за допомогою цезури на групи, які відповідають пісненим тактам (колінам).

Рівноскладові рядки народної пісні діляться цезурою на два піввірші, або три, рідше чотири, групи складів, які й є найдрібнішою неподільною одиницею ритму.

Місце і кількість наголосів може змінюватись у різних піснях, але в межах однієї пісні кількість наголосів зберігається у всіх рядках.

І. Качуровський до силабічної системи віршування відніс і Шевченкові рядки:

Кричать сови, спить діброва,

Зірненьки сіяють.

Понад шляхом, щирцею,

Ховрашки гуляють...

("Катерина") [6: 100].

Автор "Метрики" вважає, щоб довести приналежність цих віршів до силабічної системи, досить сказати, що у кожному вірші однакова кількість складів до останнього наголосу, а кількість внутрішніх наголосів та їх розташування щоразу інші. Це він і вважає головними ознаками силабічного вірша [7: 66]. Крім цього, характеризуючи розміри силабічної системи, І. Качуровський для ілюстрації того чи іншого розміру, часто наводить приклади з Шевченкових поезій. Це ще раз доводить близькість поезій Кобзаря до народного віршування.

З усіх народнопісенних розмірів найбільшого поширення в українській літературі першої половини XIX ст. набув 14-складовий вірш (4+4+6) – улюблений Шевченків розмір. Широко представлений 14-складовий вірш також у творчості П. Гулака-Артемовського, О. Шпигоцького, А. Метлинського, Л. Боровиковського, М. Костомарова, В. Забіли, М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького та ін. [8: 30].

Н. Чамата пише, що 14-складовий вірш – розмір, здавна вживаний у народних піснях усієї України. Характерний для так званих коломийок – поширених на Гуцульщині танкових пісень (звідки його назва – коломийковий), цей розмір, як зазначав Ф. Колесса, зустрічається також у піснях побутових, любовних, історичних, баладних, тексти яких за будовою строфи такі ж, як і коломийки, хоч мелодії їх, переважно повільні, "укладаються в такти 3/4, 4/4, 6/8 й ін." і своїм характером істотно відрізняються від коломийкового ритму, що витримує такт 2/4 [8: 31]. Така гнучкість 14-складового вірша, його здатність організувати ритм пісень, різноманітних щодо тем і типів, спричинилась до його широкого засвоєння в українській поезії.

Як і кожний народнопісенний твір, фольклорний текст, створений 14-складовим розміром, виразно поділяється на строфи, які становлять цілісну смислову та ритмічну групу. Кожна строфа складається з двох 14-складових рядків, які поєднуються між собою жіночими римами:

Ой з-за гори вітер віє, калина не спіє;

Козак дівку вірно любить, – заняти не сміє [9: 31].

Рядок 14-складового вірша являє собою закінчене речення. Відділені цезурами три силабічні групи (дві перші – 4-складові, третя – 6-складова), на які звичайно розпадається 14-складовий рядок, також містять у собі певний самостійний зміст і заповнюються або окремим словом, або групою щільно зв'язаних між собою слів. Часто 14-складник розбивають на два рядки – 8 складів і 6 складів. Характерна для народної поезії чітка ритмічна організація вірша, що збігається з синтаксичною впорядкованістю тексту, тобто повний ритмічний і синтаксичний паралелізм, без переносів.

Щодо ритмічних наголосів у 14-складовому вірші, то один із них, як і в усякому силабічному вірші, міцно утримується на передостанньому складі в римі, інші ж досить вільно посуваються по рядку, хоч це й не виключає наявності певної тенденції до їх усталення. При чому в двох перших силабічних групах буває по одному опорному наголосу, в третій – два [8: 31-33].

Для творчості Т. Шевченка дуже характерний коломийковий розмір. Порівнюючи з попередниками і сучасниками, він доводить його до високої ритмічної досконалості, користуючись різноманітними засобами.

Г. Сидоренко наголосила, що відділене від мелодії, коломийкове складочислення потребує додаткових засобів підсилення ритму. В поезії Т. Шевченка це досягається введенням елементів, які в піснотексті, злитому з мелодією в єдине ціле, не були потрібні [10: 38].

Дуже яскраво представлено цей розмір і в баладах Кобзаря, незалежно від часу їх написання.

Наприклад, у вступі до балади "Причинна" свій 14-складний вірш Шевченко поділяє на два рядки, при цьому правильна строфа 14-складника набирає вигляду катрену. Графічно виділені піввірші у його творах, однак здебільшого остаточно не відокремлюються у самостійні вірші, а залишаються поєднаними між собою: зв'язок із первинною ритмічною будовою рядка у Шевченка ще досить відчутний:

В таку добу // під горою (4+4)

Біля того гаю, 6

Що чорніє // над водою, (4+4)

Щось біле блукає. 6

[6: 73].

Н. Чамата у монографії "Ритміка Т. Шевченка" зауважує, що від народної поезії, з якою своїми мотивами та мовностилістичними засобами особливо тісно пов'язані саме перші пісенні твори Шевченка, його 14-складові вірші запозичують кінцеву співзвучність 4-складових силабічних груп, яка поряд із мелодійними функціями, у Шевченка має виразні ритмічні функції – підкреслює цезурне членування рядка [8: 43]:

Сонце гріє, // вітер віє //

З поля на долину,

Над водою // гне з вербою //

Червону калину...

("На вічну пам'ять Котляревському") [6: 89].

Але, крім спільних рис із народнопісенним 14-складником, вірші Т. Шевченка цього типу мають відмінності. Характерними для його творчості є enjambements (переноси), які надають особливого вигляду його коломийковим віршам, порівнюючи з народнопісенними:

"Іди од нас..."

Ледве-ледве

Поблагословила:

"Бог з тобою!" – та як мертва

На діл повалилась...

("Катерина") [6: 97].

Народнопісенні розміри вливались у поезію Т. Шевченка разом із думками, емоціями, почуттями, настроями, висловленими в народній ліриці, яка була частиною самого єства геніального поета. Цьому сприяли умови життя з самого його дитинства.

Необхідно наголосити, що Т. Шевченко не був просто стилізатором народної ритміки, як його попередники, він формував нові ритми, а народна ритміка була для них матеріалом.

Але, крім широко дослідженого і представленого у поетичній творчості Т. Шевченка 14-складника, варто зазначити, що недостатньо висвітленим є питання про використання поетом 12₆–11₆-складового вірша.

Щодо ритмічної структури цього розміру висловлювались різні думки.

С. Людкевич вбачав у 12-11-складових віршах поєднання схеми (народнопісенного походження) (6 + 6) + (6 + 5) з метричною схемою 4-стопного цезурованого амфібрахія [11: 43].

Г. Сидоренко наголошувала на двомірності багатьох творів Шевченка; "мірою їхнього ритму, – писала вона, – можуть бути і силабо-тонічні стопи, й силабічні групи, відповідні пісенним тактам. 12₆–11₆-складовик трансформується в літературний вірш через появу амфібрахічної тенденції, яка нерідко переходить в правильний 4-стопний амфібрахій. Для таких віршів, – підкреслювала вона, – характерний також перехід у 4-рядкові строфи з перехресним римуванням (*абаб*) до строфоїдів і астрофічних віршових конструкцій. Допускається, на її погляд, – іпостасування амфібрахічних стоп стопами анапеста й дактиля" [4: 80, 78].

Інший погляд у Ф. Колесси. Посилаючись на І. Франка, який вважав, що – "уклад складів у слова" в 12-складовику зводиться до двох основних схем: (3 + 3) + (3 + 3) і (4 + 2) або (2 + 2 + 2) + (2 + 2 + 2) і що – "на першій схемі спираються амфібрахії, а на другій – трохеї", Ф. Колесса дійшов висновку, що – "амфібрахічне, рідше трохеїчне чергування наголосів... по більшій часті не проводиться послідовно, так що про чистий метро-тонічний вірш не може тут бути бесіди" [8: 313]. Таку ж думку висловлює учень В. Перетца Б. Якубський, який стверджує, що ритм у Шевченка – "не набирає ще такої правильності, щоб стати метром" [11: 61].

Н. Чамата говорить про силабічний 12₆–11₆-складовий вірш книжного походження.

Такої ж думки дотримується і сучасна дослідниця Н. Костенко. У статті "Про 12₆–11₆-складовий вірш Т. Г. Шевченка" вона стверджує, що в структурному відношенні 12₆–11₆-складовик Т. Шевченка є безперечно формою силабічного літературного вірша, про що свідчить правильне, регулярне чергування 12-складових і 11-складових рядків із постійною цезурою після шостого складу і водночас вільне розташування внутрішньорядкових наголосів [12: 100].

Саме Н. Костенко підрахувала, що 12₆–11₆-складовиком написано у Шевченка 675 рядків, які є компонентом 21 твору. Тільки два твори "всуціль укладені цим розміром, – пише вона, – тобто є монометричними (це маловідомий, не включений до "Кобзаря" ліричний вірш 1837 р. "Нудно мені, тяжко – що маю робити?" і мініатюра 1844 р., близька за образним мотивом до попередньому твору, – "Чого мені тяжко, чого мені нудно?"). Усе інше – це невеликі за обсягом вставки переважно медитаційного характеру в поліметричних творах найчастіше ліро-епічного типу (зокрема в поемах – "Катерина", "Гайдамаки", "Мар'яна-черниця", "Гамалія" (перша редакція), "Сон" (комедія), "Єретик", "Невольник", "Кавказ", "Княжна", "Москалева криниця", "Царі"). Більшість цих творів написана в період до заслання. Після заслання аналогом довгого епічного вірша виступає не лише 12₆–11₆-складовий, а й 10₅–11₅-складовий вірш, наприклад, у поемі "Царі" ("Не із Литви йде князь сподіваний") тощо" [12: 96].

Серед Шевченкових віршів пісенного складу також чимало зустрічається 8-складових, розміром подібних до колядок і щедрівок та інших обрядових пісень. Вони майже не зберігають чергування наголосів, але виразно поділяються на піввірші з посиленням одного ритмічного наголосу, з підкресленими звуковими епіфорами:

Світе ясний, // світе тихий!

Світе вольний, // несповитий!

За що ж тебе, // світе-брате,

В своїй добрій, // теплій хаті

Оковано, // омурано

(Премудрого // одурено),

Багрянцями // закрито

І розп'ятієм // добито! [6: 350].

Щодо цього твору Г. Сидоренко зауважила, що на ритм впливає урочиста інтонація, яка досягається риторичною фігурою апострофи [5: 40].

Багатство й різноманітність ритміки Шевченкового вірша не вичерпується її народнопісенними формами, але саме народне віршування мало великий вплив на розвиток Т. Шевченка як поета, особливо у його ранній творчості.

Крім ритмічних особливостей, що зближують творчість Т. Шевченка з народними віршовими формами, варто виділити й інші, зокрема специфіку змісту, що тісно зливається з ритмічною формою, риму, строфіку.

У Шевченкові постійно жило бажання якнайточніше відтворити дух і форму народної пісні, якнай докладніше передати структурні особливості фольклорного твору, *"поезію форми, що невід'ємна від специфічного змісту, зрослася з ним"* [2: 90]. Саме тому з використанням народнопісенних ритмічних форм тісно переплітається зміст творів великого Кобзаря.

Наведемо кілька прикладів такого злиття форми та змісту. Вірш "Ой не п'ються пива, меди" – про смерть чумака в степу – весь витриманий у манері чумацьких пісень, більше того – "може вважатись навіть варіантом однієї із них" [3: 11].

Відомі нам шедеври "жіночої" лірики Т. Шевченка, тобто вірші-пісні, написані від жіночого або дівочого імені, що свідчать про незвичайну чутливість і ніжність поета, що зумів перевтілитись. Серед них такі, як "Якби мені черевики", "І багата я", "Полюбилася я", "Породила мене мати", "У перетику ходила" дуже схожі на народні пісні своєю будовою, своїм стильовим і мовним ладом, своєю епітетикою і т. д. Коли ж проаналізувати їх докладніше, то стає зрозумілим, що в жодному збірнику українських народних пісень ми не знайдемо жодного зразка з такою складною і витонченою строфічною побудовою.

Недарма М. Рильський у праці "Поезія Тараса Шевченка" зазначав, що шевченківські пісні своїм віршовим строєм зовсім не схожі на народні з переважною у них строфічною схемою *абвб*, що найчастіше зустрічається саме в побутових та ліричних народних піснях (Н. Б.), вони – продукт чудової ритмічної і строфічної винахідливості поета. Він, звичайно, користується в цьому ряді своїх творів готовими фольклорними чи народно-розмовними формулами і зворотами, але завжди підпорядковує їх своїй гостро-своєрідній і неповторній манері, своїй мелодиці, своїй ритміці, своїй строфіці, нарешті – своєму світогляду [3: 12].

Г. Сидоренко присвятила навіть окремі розділи у своїй книзі "Ритміка Т. Шевченка" розгляду римування та особливостей строфіки у його творах. Саме тут вона зазначала, що одним із перших дослідників рими й майстерності римування Шевченка був Дмитро Загул. Він описав ознаки і функції Шевченкових рим, серед яких вказано і таку: внутрішні рими ділять рядок на ритмічні одиниці типу піввіршів, подібно до того, як це відбувається в народній творчості [4: 122-123].

Необхідно зауважити, що Т. Шевченко став новатором не лише у ритміці власних творів, але й у їхній рими. На відміну від попередників, І. Котляревського та поетів-романтиків, які користувалися переважно точною римою, поет "ще у першій половині XIX ст., в 30-40-ві роки розкрив невичерпні можливості неточної рими", – на чому наголошує Н. Костенко у праці "О рифме Т. Г. Шевченко" [13: 47].

Також дослідниця наголошує на тому, що надалі еволюція рим у ранній творчості Т. Шевченка пов'язана з посиленням функцій комбінованих рим, загалом з більшою семантичною і звуковою насиченістю, більш активним використанням внутрішніх рим [13: 48].

Вони широко представлені у Т. Шевченка, як і в народнопісенній творчості. В деяких випадках внутрішня рима поета має пісенно-фольклорний або розмовний характер як органічна частка пісенного звороту, народного фразеологізму:

Вітер з гаєм розмовляє...

Пливе човен води повен...

("Вітер з гаєм розмовляє") [6: 191].

Очевидним є зв'язок дієслівної рими у віршах Т. Шевченка з народнопісенною, як от монорима у пісенному тексті "У неділю не гуляла":

У неділю не гуляла,

Та на шовки заробляла,

Та хустину вишивала,

Вишиваючи, співала... [6: 279].

Дієслівна рима у народному віршуванні найчастіше жіноча (парокситонна – за визначенням І. Качуровського). Переважає ця рима і в цілій Шевченковій творчості. Один із улюблених розмірів – тринадцяти складник – "оздоблено жіночими римами, рідше – асонансами" [14: 61]:

"Що весілля, доню моя?

А де ж твоя пара?

Де світилки з друженьками,

Старости, бояре?

В Московщині, доню моя!

Йди ж їх шукати,

Та не кажи добрим людям,

Що є в тебе мати..."

("Катерина") [6: 96].

Фольклорну поезію вважають також джерелом "дактилічної клаузули". І. Качуровський підкреслив, що саме на фольклорній основі виростає дактилічна рима Т. Шевченка [14: 64-5].

Рима у Шевченковій поезії часто виконує функцію композиційного зв'язку різних розмірів ("На вічну пам'ять Котляревському", "Катерина", "Гайдамаки" тощо). Наведемо лише один приклад із поліметричної елегії "На вічну пам'ять Котляревському" (1838), побудованій на динаміці трьох розмірів – 14-складового, 12-11-складового та 4-стопного ямба:

Ніби з милим розмовляла... 4+4

А він, знай, співає, 6

Та дрібно, та рівно, як бога благас, 6+6

Поки вийде злодій на шлях погулять 6+5

З ножом у халяві, – піде руна гаєм, 6+6

Піде та замовкне – нащо щебетать? 6+5 [6: 89].

У близьких до народної пісенності текстах, – пише Г. Сидоренко, – помітна тенденція до суміжного римування рядків: в коломийкових віршах поезії "Дівичії ночі" (с. 263-264; *Аа ббввггддггг*), в шестискладовій колисковій "Сови" (с. 257) та восьмискладових рядках "Змія хату запалила" ("Сова", с. 262), окремих місцях "Наймички" (с. 329) [4: 135].

Незважаючи на тісний зв'язок Шевченкового римування та народнопісенної рими, природа його дуже своєрідна.

У монографії Г. Сидоренко з приводу строфіки Т. Шевченка зазначає, що перші, але односторонні спостереження над її особливостями належать С. Людкевичу. Його займало одне питання: які принципи строфічної будови народної пісні могли мати вплив на формування співності ритміки Шевченка? [4: 152]. Далі авторка наводить думки й інших дослідників з цього питання, зокрема про те, що вірші Шевченка з народнопісенним ритмічним складом мають строфічну композицію, ідентичну будові аналогічних народних пісень [4: 152].

Ф. Колесса у своїх працях "Фольклорний елемент в поезії Шевченка" та "Віршова форма поезій Шевченка" доводить, що саме народнопісенні ритми в творах Шевченка ведуть до вироблення чіткої, різноманітної і багатой строфічної будови. Навівши багато прикладів коломийкової строфи та інших видів пісенних дворядкових та чотирирядкових строф у Шевченковій поезії, Ф. Колесса показує, як "поет творить у душі народної поезії нові, оригінальні комбінації, нові візрі строфи", що не мають своїх відповідників у народній поезії, але складені "дуже вдатно із народних ритмів" [15: 131, 147].

Дослідники мають протилежні погляди на особливості строфіки поета: одні, як О. Багрій, не визнають чіткої організації народнопісенної строфи, Ф. Колесса, навпаки, визнає тільки її, зокрема стосовно творчості Шевченка, не звертаючи ніякої уваги на строфічні форми поетової силабо-тоніки [4: 154].

Висновки. Отже, засоби народнопісенного віршування, зокрема, ритм, рима, строфіка, а також відповідний зміст мали великий вплив на віршування Т. Шевченка. Найчастіше у своїй поетичній творчості він звертається до народнопісенного 14-складника (коломийкового вірша), проте вдосконалює і змінює його. Непоодинокими є 12-11-складові вірші, 13-складники, а також 8-складники або колядкові вірші. Схожими з народнопоетичними є дієслівні жіночі, нерідко дактилічні, а також внутрішні рими поета, а також неточність рим. Строфи поета дослідники вважають вдало складеними із народних ритмів, хоча їм неідентичними. Найчастіше використано дворядкові та чотирирядкові строфи.

Тема дослідження є далеко невичерпною і потребує більш ґрунтовних досліджень. Ми лише накреслили основні ознаки впливу фольклорної традиції на поезію Т. Шевченка, які варто поглибити і розкрити докладніше у подальших розвідках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Франко І. Я. Із секретів поетичної творчості / І. Я. Франко. – К. : Рад. письменник, 1969. – 192 с.
2. Коцюбинська М. Етюди про поезію Шевченка. Літературно-критичний нарис / М. Коцюбинська. – К. : Рад. письменник, 1990. – 272 с.
3. Рильський М. Т. Поезія Тараса Шевченка / М. Т. Рильський. – К. : Рад. Письменник, 1961. – 68 с.
4. Сидоренко Г. К. Ритміка Шевченка / Г. К. Сидоренко. – К. : Вид-во Київського ун-ту, 1967. – 184 с.
5. Рильський М. Т. Поетика Шевченка / М. Т. Рильський // Т. Г. Шевченко в критиці. – К. : Держ. Вид-во худ. літ-ри, 1953. – С. 174–189.
6. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : [у 12 т.] / Т. Г. Шевченко ; [редкол. : М. Г. Жулинський (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 2001. – Т. 1 : Поезія 1837-1847 / [перед. слово І. М. Дзюби, М. Г. Жулинського]. – 784 с. – Т. 2 : Поезія 1847-1861. – 784 с.
7. Качуровський І. Метрика / Ігор Качуровський. – К. : Либідь, 1994. – 120 с.
8. Чамата Н. П. Ритміка Т. Г. Шевченка. 14-складовий вірш, чотиристопний ямб / Н. П. Чамата. – К. : Наук. думка, 1974. – 176 с.

9. Франко І. Я. Студії над українськими народними піснями / І. Я. Франко // Зібрання творів : [у 50-ти томах]. – Література і мистецтво. Т. 26 – 43. – Т. 42. Фольклористичні праці. – Академія наук УРСР. Інститут літ-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Наук. Думка, 1984. – 592 с.
10. Сидоренко Г. К. Віршування в українській літературі / Г. К. Сидоренко. – К. : Рад. письменник, 1962. – 173 с.
11. Якубський Б. Форма поезій Шевченка / Б. Якубський // Тарас Шевченко : [збірник]. – Київ. – 257 с.
12. Костенко Н. В. Про 126-116-складовий вірш Т. Г. Шевченка / Н. В. Костенко // Віршознавчий семінар. Присвячується пам'яті Галини Кіндратівни Сидоренко. – К. : ВПЦ "Київ. ун-т", 2007. – С. 91–100.
13. Костенко Н. В. О рифме Т. Г. Шевченка / Н. В. Костенко // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія : Лінгвістика і літературознавство. – 2009. – Вип. XX. – С. 47–69.
14. Качуровський І. Фоніка / Ігор Качуровський. – К. : Либідь 1984. – 208 с.
15. Колесса Ф. Студії над поетичною творчістю Т. Шевченка / Ф. Колесса. – Львів-Київ, 1939. – 387 с.
16. Колесса Ф. М. Ритміка українських народних пісень / Ф. М. Колесса. – Б. м., Б. р. – 258 с.
17. Костенко Н. В. Про риму і строфіку Шевченка / Н. В. Костенко // Слово і час. – 2011. – № 1. – С. 22–41.
18. Шевченківська енциклопедія : [в 6 т.]. – Т. 1 : А–В / НАН України, Ін-т л-ри ун. Т. Г. Шевченка ; [редкол. : М. Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. – Київ, 2012. – 744 с. – Т. 2 : Г–З / НАН України, Ін-т л-ри ун. ім. Т. Г. Шевченка ; [редкол. : М. Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. – Київ, 2012. – 760 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Franko I. Ya. Iz sekretiv poetychnoyi tvorchosti [On Poetry Secrets] / I. Ya. Franko. – K. : Rad. pysmennyk, 1969. – 192 s.
2. Kotsiubynska M. Etyudy pro poetyku Shevchenka. Literaturno-krytychnyi narys [Studies on the Shevchenko's Poetry. Literary-Critical Essay] / M. Kotsiubynska. – K. : Rad. pysmennyk, 1990. – 272 s.
3. Rylyskyy M. T. Poeziya Tarasa Shevchenka [The Poetry by Taras Shevchenko] / M. T. Rylyskyy. – K. : Rad. pysmennyk, 1961. – 68 s.
4. Sidorenko G. K. Rytmyka Shevchenka [Shevchenko's Rhythmic] / G. K. Sidorenko. – K. : Vyd-vo Kyivvskogo un-tu, 1967. – 184 s.
5. Rylyskyy M. T. Poetyka Shevchenka [Poetics by Shevchenko] / M. T. Rylyskyy // T. G. Shevchenko v krytytsi [T. G. Shevchenko in the Criticism]. – K. : Vyd-vo khud. literatyry, 1953. – S. 174–189.
6. Shevchenko T. G. Povne zibrannya tvoriv [Full Collection of Works] : [u 12 t.] / T. G. Shevchenko ; [redkol. : M. G. Zhulynskiy (golova) ta in.]. – K. : Naukova dumka, 2001. – T. 1 : Poeziya 1837-1847 / [peredmov. I. M. Dzuby, M. G. Zhulynskogo]. – 784 s. – T. 2 : Poeziya 1847-1861. – 784 s.
7. Kachurovskyy I. Metryka [Metric] / Igor Kachurovskyy. – K. : Lybid, 1994. – 120 s.
8. Chamata N. P. Rytmyka T. G. Shevchenko. 14-skladovyy virsh, chotyrystopnyy yamb [Rhythmic by T. G. Shevchenko. 14-Parts Poem, Tetrapody Iamb] / N. P. Chamata. – K. : Naukova dumka, 1974. – 176 s.
9. Franko I. Ya. Studiyy nad ukraïnskymy narodnymy pisnyamy [Studio on Ukrainian Folk Songs] / I. Ya. Franko // Zibrannya tvoriv [Collection of Works] : [u 50-ty tomakh]. – Literatura i mystetstvo. T. 26 – 43 [Literature and Art. Volumes 26 – 43]. – T. 42. Folklorystychni pratsi [Volume 42. Folkloristic Works]. – Akademiya Nauk USSR. Instytut literatury im. T. G. Shevchenka. – K. : Naukova dumka, 1984. – 592 s.
10. Sidorenko G. K. Virshuvannya v ukraïnskii literaturi [Prosody in Ukrainian Literature] / G. K. Sidorenko. – K. : Rad. pysmennyk, 1962. – 173 s.
11. Yakubskyy B. Forma poezii Shevchenka [The Form of Poetry by Shevchenko] / B. Yakubskyy // Taras Shevchenko [Taras Shevchenko] : [zbirnyk]. – Kyiv. – 257 s.
12. Kostenko N. V. Pro 126-116-skladovyy virsh T. G. Shevchenka [About the 126-116-Part Poem by T. G. Shevchenko] / N. V. Kostenko // Virshoznavchyy seminar. Prysvyachuetsya pamyati Galyny Kindrativny Sydorenko. – K. : VPTS "Kyiv. un-t", 2007. – S. 91–100.
13. Kostenko N. V. O rifme T. G. Shevchenka [About the Rhyme by T. G. Shevchenko] / N. V. Kostenko // Aktualni problemy slovyanskoyi filologii. Seriya : Lingvistyka i literaturoznavstvo [Current Issues of Slavic Philology. Series : Linguistics and Literary Studies]. – 2009. – Vyp. XX. – S. 47–69.
14. Kachurovskyy I. Fonika [Issue Background Noise] / Igor Kachurovskyy. – K. : Lybid, 1984. – 208 s.
15. Kolessa F. Studiyy nad poetychnoyu tvorchistyu T. Shevchenka [Studio on the Poetry by T. Shevchenko] / F. Kolessa. – Lviv-Kyiv, 1939. – 387 s.
16. Kolessa F. M. Rytmyka ukraïnskykh narodnykh pisen [Rhythm of Ukrainian Folk Songs] / F. M. Kolessa. – B. m., B. r. – 258 s.
17. Kostenko N. Pro rymu i strofiku Shevchenka [About Rhyme and Verse by Shevchenko] / N. V. Kostenko // Slovo i chas [Word and Time]. – 2011. – № 1. – S. 22–41.
18. Shevchenkivska entsyklopediya : [v 6-ty t.]. – T. 1 : A–V [Shevchenko Encyclopedia : in 6 Volumes. – Volume 1 : A–V] / NAN Ukrainy, In-t l-ry im. T. G. Shevchenka ; [redkol. : M. G. Zhulynskiy (gol.) ta in.]. – K., 2012. – 744 s. – T. 2 : G–Z [Volume 2 : G–Z] / NAN Ukrainy, In-t l-ry im. T. G. Shevchenka; redkol. : M. G. Zhulynskiy (gol.) [ta in.] – Kyiv, 2012. – 760 s.

Матеріал надійшов до редакції 19.05. 2014 р.

Бобровницкая Н. В. Фольклорная традиция и особенности стихосложения Т. Г. Шевченка.

В статье показано влияние народного стихосложения на поэзию Т. Г. Шевченко. Изучены взгляды ученых на ритм, рифму и строфику поэта. Рассмотрены три толкования народности формы

произведений Т. Г. Шевченко. Выяснены особенности народнопесенной ритмики, которые больше всего повлияли на поэтическое творчество Кобзаря (такие размеры, как 11-12-сложник, 13-сложник, 14-сложник, 8-сложник) и модификаций этих черт (переносы, неприсущие народной песне). Обращено внимание на содержание поэтического наследия и его связь с формой. Изучена специфика рифмы поэта параллельно с народными песнями. Определено, что строфы Т. Г. Шевченко удачно построены с народнопесенных, но не идентичны им.

Ключевые слова: *народное стихосложение, ритмическая структура, народная рифма, строфика народного стихосложения, соотношение содержания и формы в народном стихосложении и в творчестве поэта.*

Bobrovnytska N. V. Folk Tradition and Peculiarities of Poetry by T. G. Shevchenko.

The research deals with the influence of folk poetry on the poetic works by T. G. Shevchenko. The article initiates one of the current issues – T. Shevchenko and folk song. There are various interpretations concerning the folk songs role in the T. Shevchenko's formation as a poet. T. Shevchenko absorbed in his poems not only the content, but all elements of the Ukrainian folk poetry. Many verses by T. G. Shevchenko have the same rhythmic foundation as in the Ukrainian folk songs. Most authors acknowledge the organic link between his verses and folk art. There is another point of view that T. G. Shevchenko in the works used only folk rhythms. Popular metres flowed into the poetry by T. Shevchenko together with his thoughts, emotions, feelings, moods, which were the part of the poet's inner world. T. G. Shevchenko didn't just stylize folk rhythms, like his predecessors, he formed new rhythms based on folk ones.

Key words: *folk poetry, rhythmic structure, folk rhyme, verse of folk poetry, correlation of content and form in the folk poetry and poet's works.*